

הזדמנות שנייה

ניצב-משנה סוזי בן ברוך

התיקון לחוק הנוער שהתקבל לאחרונה הינו תוצאה של איזון בין אינטרסים ופשרה בין המעורבים בנושא * בפועל, השינוי בא לידי ביטוי בסעיפים, שמעוגנים ברובם בנוהלי עבודה, בפקודת המשטרה ובמדיניותה * ככזה, קיימים בו הסדרים, אשר לוקים בחסר, ואף מרעים את המצב הקיים * טובת הילד?

במסגרת לפני תחילת הכתבה

ב-31 ביולי השנה נכנס לתוקפו חוק הנוער החדש, שפיטה, ענישה ודרכי טיפול (תיקון מס 14), התשס"ח - 2008, הכולל שינויים לגבי אופן חקירתו של קטין, דרך הטיפול בו ותנאי מעצרו וכליאתו. תיקון זה הינו תוצר לוואי של "ועדת קרפ", המשנה ליועמ"ש הממשלה דאז, אשר ישבה כשתיים-עשרה שנים, והגישה הצעת חוק ממשלתית, ושל "ועדת רוט לוי", אשר מונתה ב-1997 ע"י שר המשפטים דאז לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה. להמלצות ועדה זו (שבה נמנעה חברותם של נציגי המשטרה ושירות המבחן לנוער) היו השלכות משמעותיות על הצעת החוק שהתקבלה. רובם של חברי הוועדות ראו את "טובת הילד" כמקבילה ל"זכויות הילד", הבאים לידי ביטוי באמנה לזכויות הילד -1991.

*

מאז הקמתה, קיבלה על עצמה מדינת-ישראל, באמצעות חקיקה, לדאוג לקטינים, ולהקנות להם דרכי התנהגות נורמטיבית, השומרת על החוק. כישלון של נער הוא כישלונה של המדינה, וככזה, על מוסדות המדינה להנחותו לשם מתן הזדמנות נוספת. נגזרת של תפיסה זו באה לידי ביטוי בשני חוקי הנוער הדומיננטיים בישראל. האחד, חוק הנוער טיפול והשגחה, התש"ך-1960, העוסק **ביו השאר**, ב"קטינים נזקקים", שאחד ממאפייניו הוא קטינים מתחת לגיל 12, אשר ביצעו עבירות, ואינם נושאים באחריות פלילית. החוק השני הוא חוק הנוער-שפיטה, ענישה ודרכי טיפול, התשל"א - 1971, שחל על קטינים בני 12 - 18, החשודים בביצוע עבירה, ונושאים באחריות פלילית. תכליתם של חוקים אלו ליצור דרכי **טיפול**, ענישה ושפיטה ייחודיים לנוער, כדי למנוע את תיוגם והידרדרותם לעבריינות. עובדי הנוער במשטרה, האוכפים חוקים אלו, אינם

לובשים מדים, מספרי הרישוי של מכוניותיהם אינם משטרתיים ומיקום יחידותיהם, על-פי רוב, במבנה אזרחי. מדיניות זו של המשטרה מושפעת הן מהגישה העונשית והן מהגישה הטיפולית. פתיחת פ"א (תיק פלילי- מופיע במרשם פלילי של הקטין) מתייחסת לגישה העונשית המרתיעה, ואילו פתיחת א"ת - טיפול מותנה (לא מופיע במרשם פלילי של הקטין) , קשורה לגישה השיקומית- רווחתית- **טיפולית**, ששמה דגש על אי תיוג העבריין, ועל שיקומו באמצעות מתן הזמנות שנייה. במהלך השנים, בדומה למדינות אחרות ברחבי העולם, גם בישראל חלו שינויים בתפיסות התיאורטיות ובתפיסות הערכיות, אשר הביאו לגישות שונות בכל הקשור לדרכי ההתמודדות עם עברינות הנוער. הטיפול המשטרתי בקטינים נעשה על-פי נהלים מיוחדים, שמטרתם לצמצם את הפגיעה בקטין ולאפשר את שיקומו. לרוב, המגע הראשוני עם הקטינים החשודים בעבירות הוא של שוטרים, שאינם עובדי נוער, המבצעים בירור ראשוני, ולאחריו מחליטים, האם עליהם להעביר קטינים אלה לטיפול יחידת הנוער או להסתפק, על-פי שיקול דעתם, באזהרתם בלבד. אם הקטינים החשודים הועברו לתחנת המשטרה, הרי שחקירתם מתבצעת ע"י עובדי נוער (למעט קטינים עד גיל 14, עדים או קורבנות עבירות מין או עבירות אלימות קשות, שייחקרו ע"י חוקרי ילדים, שהם עובדים סוציאליים משירות המבחן לנוער).

שיקול דעת סובייקטיבי

מכיוון שלסוג ההליך שיינקט כנגד הקטין יש השפעה חשובה על עתידו, הרי שמטרתה של הנחיית מחלקת חקירות 03.300.56 (ספטמבר 1994) - "הליך אי תביעה לקטינים" היא למנוע את תיוגו של הקטין. לפיכך, בדרך-כלל, בעבירה ראשונה של הקטין, ובכפוף לתנאים נוספים (כהעדר רישום פלילי קודם), נגזר חומר החקירה, ופרטי הקטין אינם מופיעים במסוף המשטרתי (הרישום הממוחשב של העבירה יופיע רק בתחנה שבה נפתח, ונשמר בקלסר מיוחד, המושמד בהגיע הקטין לגיל 18). בהנחיה זו באים לידי ביטוי קריטריונים, שאינם משפטיים באופן מובהק, המתירים לחוקרי המשטרה ולקצין הנוער להפעיל שיקול דעת סובייקטיבי ביחס לכל מקרה ומקרה.

קטינים, שלגביהם מוחל הליך אי התביעה (**כיום**, **טיפול מותנה**) יותר מפעם אחת ובמקרים שונים, עלולים לתפוס את מערכת החוק כחלשה, ולראות בכך

חיזוק חברתי להתנהגותם העבריינית. על רקע השינויים שחלו בעקבות אשרור "אמנת זכויות הילד" ע"י ממשלת ישראל, הגיש משרד הרווחה הצעות לשינוי החוק. הוועדה הממשלתית, שבה היו חברים גם נציגי המשטרה, היטיבה להבין, שטובת הילד כרוכה גם בהרחקתו מהחברה ובשיקומו, לעתים, גם בדרכי כפייה, כאשר כלו כל הקיצים. הוועדה השכיחה גם להבין, שלנוכחות הורה בחקירה יש מחיר. אולם, מאז גובשה הצעת החוק הממשלתית נפל דבר, וסיכומי דיונים, שנמשכו כשתים-עשרה שנים במשרד המשפטים - נפתחו שוב לדיון.

עיקרי השינוי

בפועל, השינוי בא לידי ביטוי בסעיפים, אשר מעוגנים ברובם בנוהלי העבודה, בפקודת המשטרה ובמדיניותה, המוכתבת ליחידות הנוער זה שנים.

* מתן תוקף של חוק להוראות ולהנחיות, שנקבעו בעבר באמצעות הפה"ק והנהלים (חובת נוכחות הורה בחקירה, קבלת הנחיות מקצין נוער, הימנעות מחקירה בלילה).

* העברת סמכויות בהליך הפלילי מרמת השוטר (חוקר) לקצינים מתוך תוקף חוקי, וקביעת סמכויות לקצינים מקצועיים (קציני נוער בתחנות (היה קיים ממילא בפועל)).

* מימוש זכויותיו של קטין, הפעלת סמכויות ונקיטת הליכים כלפיו ייעשו תוך שמירה על כבודו, ומתן משקל ראוי לשיקולי שיקומו, הטיפול בו ושילובו בחברה, ובהתחשב בגילו ובמידת בגרותו.

איזון בין אינטרסים

הרצון לשקם את הקטין עובר החוק איננו אינטרס יחיד במסגרת ההליך הפלילי, גם אם הינו אינטרס ראשון במעלה. לצד אינטרס זה קיימים אינטרסים חשובים נוספים בהליך הפלילי - מיצוי הדין עם העבריינים, הגנה על הציבור, ובכלל זה על ציבור הקטינים ושמירה על חוק וסדר. לכן, התיקון לחוק הינו תוצאה של איזון בין אינטרסים שונים, ופשרה בין גורמים, המעורבים בנושא זה, ביניהם משטרת-ישראל, שירות המבחן לנוער, חסות הנוער, שירות בתי-הסוהר, בתי-המשפט הסניגוריה הציבורית והמועצה לשלום הילד. ככזה, קיימים בו גם הסדרים, אשר לוקים בחסר ואף מרעים את המצב הקיים.

* בחוק החדש נמחקה האפשרות לעצור קטין, גם אם אינו חשוד בעבירה, לצורך הגנה על שלומו, עד שימצא לו, לבטחונו, מקום שיצילו מהמצב, שבו היה נתון בעת המעצר. (כגון, קטין או קטינה המשוטטים ימים ולילות רבים ברחוב, ללא השגחה ועלולים להיות מנוצלים מינית או עבריינית ע"י עבריינים).

* המעצר יכול להימשך מספר ימים מועט ביותר, עד שפקידת סעד לחוק הנוער תמצא פתרון הולם לקטין המשוטט. בעבר, הוקצה תקציב מיוחד למשרד הרווחה, שנהג לשכן נערים כאלה תחת השגחה, באופן זמני, באכסניה. עם השנים, קיצוצי תקציב פגעו גם בהסדר זה, אשר ודאי היה עדיף על תנאי המעצר.

אמר את דברו

המחוקק אמר את דברו. החלטה זו "מקלה" על עבודת המשטרה, ו"מורידה" ממנה התמודדות קשה זו (שלמעשה, גם מכוח החוק, הייתה מנת חלקם של אנשי הרווחה). אולם, "הקלה" זו מכבידה על כל מי שמבין את משמעותה. בעידן בו מתמודדים אנו עם איבוד הסמכות ההורית והעדפת הנוער את דעתה של קבוצת השווים, ראה המחוקק חשיבות בנוכחות הורה בחקירת קטין עד גיל שמונה עשרה. האם מדובר בהעצמת ההורה והשבת סמכותו? הפיכתו להורה מתערב ולא רק מעורב??? תקדים מענין ואתגר לחוקרי המשטרה. אתגר מענין שאת השלכותיו ימים (ומחקרים עתידיים) יגידו....

במסגרת 1

החוק החדש

חוק הנוער שם לנגד עיניו את החשיבות בשיקום הקטין, ובשמירה על זכויותיו בעת המעצר והחקירה.
בחוק זה לא הוכנסו שינויים רבים, שדנו בהם שתי הוועדות, בעיקר בשל אילוצי תקציב.

* נקיטת הליכים נגד קטין תיעשה תוך שמירה על כבודו של הקטין ועל מתן משקל ראוי לשיקולים על שיקומו, על הטיפול בו ועל שילובו בחברה וכן בהתחשב בגילו ובמידת בגרותו.

2. קטין זכאי שתינתן לו הזדמנות להביע את עמדתו, את רצונו ואת רגשותיו בעצמו ובדרך המותאמת לגילו, למידת בגרותו ולצרכיו. לכל אלה יינתן משקל ראוי בקבלת החלטה בעניינו.

3. איסור חקירת קטינים בלילה, למעט חריגים, אשר יאושרו בכתב ע"י ק' הנוער, בכפוף למגבלות הרשומות בחוק (חשש לשיבוש החקירה, מעצר

חשודים בעבירות חמורות). ככלל, קטינים מעל גיל 14 לא יחקרו משעה 22.00 עד 07.00 בבוקר. קטינים מתחת לגיל 14 לא יחקרו מהשעה 20.00 עד 07.00 בבוקר.

4. חובת הודעה לקטין על זכותו לעו"ד וכן להורים על הימצאות ילדם בתחנת המשטרה (קורבנות, עדים וחשודים) למעט חריגים, שיאושרו בכתב ע"י ק' הנוער, בכפוף למגבלות הרשומות בחוק (ילדים להורים מכים או להורים המעורבים בעבירה וחשודים בעצמם).

* הערה - חובות אלו מופיעות בפקודת המשטרה.

5. חובת נוכחות הורים בחקירת חשודים עד גיל 18, למעט חריגים, שיאושרו בכתב ע"י ק' הנוער, בכפוף למגבלות הרשומות בחוק (כדי למנוע סיכול החקירה או שיבוש החקירה, או כאשר ההורים חשודים בעבירה).

* הערה - עד כה חייבה פקודת המשטרה נוכחות הורה בחקירת קטין עד גיל 14 בלבד. מעבר לכך, הדבר היה נתון לשיקול החוקר.

6. לא יוחלט על מעצרו של קטין, אם ניתן להשיג את מטרת המעצר בדרך, שפגיעתה בחירותו פחותה.

* הערה - ההנחיה מופיעה בפקודת המשטרה.

7. הגבלות על כבילת קטינים - הגבלות אלו חלות במקרה שניתן להשיג את מטרת הכבילה בדרך שפגיעתה בקטין פחותה, וכבילתו תהיה לפרק זמן קצר ביותר.

* הערה - בהנחיה זו אין חידוש בעבודת חוקרי הנוער.

8. מעצרי הבית - הוגבלו לתשעה חודשים, אלא אם כן הורה בית-המשפט על הארכה. בכל מקרה, ביהמ"ש יקיים דיון בקרה אחת לשלושה חודשים.

9. שינויים בתנאי מעצר של קטינים - ביקור של עובד סוציאלי תוך עשרים וארבע שעות מרגע כניסתו למשמורת שב"ס.

